

Slovenská národná knižnica
Námestie J. C. Hronského 1
03601 Martin
Slovak Republic
martin.baloga@snk.sk
ORCID: 0009-0009-4660-2350

BALOGA, Martin – HUŤKA, Miroslav. Franciscan Convent of the Virgin Mary in Solivar – its history and book culture. In *Studia Historica Nitriensia*, 2024, vol. 28, no. 2, p. 388-404, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2024.28.2.388-404.

/388/

Keywords: Hungary; Franciscan Observant; Medieval History; Solivar; Book Culture;

Kľúčové slová: Uhorsko; františkáni-observanti; stredoveké dejiny; Solivar; knižná kultúra;

Dejiny konventu

Konvent Panny Márie v Solivare bol vybudovaný pre observantnú, prísnejšiu vetvu františkánskej rehole. Od roku 1523 týchto františkánov v Uhorsku nazývame salvatoriánmi, podľa zasvätenia celej provincie.¹ Kláštor bol súčasťou kustódie Blatný Potok spolu s klášťormi v Cejkove, v Humennom (zničený v roku 1529), v Abaújszántó a v Okoličnom (v rokoch 1537 – 1546 súčasť kustódie so sídlom v Sečanoch).² O jeho počiatkoch toho veľa nevieme, no s najväčšou pravdepodobnosťou ho fundovali na svojom majetku Páni zo Solivaru (Soósovci). O kláštore v minulosti písali viacerí autori, no žiaľ len veľmi stručne. Z maďarských autorov to boli hlavne Ján Karacsónyi³ alebo Vojtech Kovács⁴ a zo slovenských napr. Marián Čižmár,⁵ Nad'a Kirinovičová⁶ alebo Ferdinand Uličný⁷ a iní.⁸

Zdá sa, že k dejinám tohto kláštora sú najcennejším zdrojom informácií testamenty, ktoré boli nejakým spôsobom spojené s mestom Prešov. Práve z nich sa môžeme dozvedieť niekoľko historických správ, či už o počiatkoch kláštora alebo o jeho vybavení. Doteraz najstarším známym závetom, ktorý prekvapujúco nečakane spomína rehoľníkov zo Solivaru je testament zo 6. februára 1450, ktorého obsah bol prejedávaný pred prešovskou mestskou radou na čele s richtárom Gašparom Plaunitzerom, za účasti farára Juraja (*Jorge pfarrers brúder*) a ďalších predstaviteľov mesta. Závet vo forme vyhlásenia vykonal Gregor z Kežmarku (kolára – wagnera) za účasti svojho brata Jána (kolára) z Kežmarku a ich sestry Kataríny.⁹ Vo svojom testamente Gregor okrem iného pamätal aj na rôzne kláštory, kostoly a dobročinné (sociálne) inštitúcie. Pre kláštor v Červenom Kláštore (*Lechnicz*) a pre kláštor *Steyne* (možno karmelitánsky v meste Prešov) odkázal po 20 zlatých a vinohrad pri Miškovci. Pre „mníchov“ zo Solivaru vyčlenil

¹ HUNČAGA, Gabriel – HUŤKA, Miroslav. Žobravé rehole a stredoveké mestá: Pôsobenie mendikantov v stredovekom urbánnom prostredí. Ružomberok 2022, s. 209-210.

² BUNYITAY, Vince – RAPAICS, Rajmund – KARÁCSÓNYI, János (eds.). Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából II. (1530 – 1534) (ďalej len EEMHK II). Budapest 1904, s. 466 a 507.

³ KARÁCSÓNYI, János. Szt. Ferencz rendjék története Magyarországon 1711-ig. II. Budapest 1924, s. 151-152.

⁴ KOVÁCS, Béla. Az Egri Egyházmegye története 1596-ig. Eger 1987, s. 113. Autor však vychádzal najmä z Jána Karacsónyho.

⁵ ČIŽMÁR, Marián. Dejiny košického arcibiskupstva II.: rehoľný život na území Košického arcibiskupstva. Prešov 2004, s. 130-131.

⁶ KIRINOVICHOVÁ, Nad'a. Františkáni-observanti a ich stavby na území Slovenska v 15. storočí. In Monument Revue, 2012, roč. 1, č. 2, s. 3.

⁷ ULICHNÝ, Ferdinand. Dejiny osídlenia Šariša. Košice, 1990, s. 291.

⁸ HUŤKA, Miroslav. Príčiny vzniku stredovekých mendikantských kláštorov na Slovensku (Úvod do problematiky). In Kultúrne dejiny, 2021, roč. 12, Supplement, s. 31-49.

⁹ IVÁNYI, Béla (ed.). Eperjes szabad királyi város levéltár I (1245 – 1526). Szeged 1931, s. 153: „das der egenante ersame Greger wagner vom Kezmarkt vor yn unde seynem brúder Hannus wagner vom Kezmarkt und Katherin seyner Swester...”

vo svojom závete jeden veľký kus látky (plátina).¹⁰ Ide zatiaľ o najstaršiu písomnú zmienku o kláštore a je možné, že františkánsky konvent vznikol krátko pred týmto rokom. Jeho vybudovanie v roku 1415, ako je datovaný kostol v Solivare¹¹ (pôvodne kláštorného) nie je pravdepodobné, nakoľko observantné kláštory v hornom Uhorsku (na území dnešného Slovenska) vznikali len v druhej polovici 15. storočia. Už samotná hypotéza o tom, že kláštor vznikol krátko pred rokom 1450 je veľmi odvážna, pretože ide bezpochyby asi o najstarší observantný kláštor na našom území, v čom mu môže konkurovať len kláštor v Skalici, ktorý mohol vzniknúť hypoteticky už pred rokom 1442.¹² Tento údaj pochádza z listu Anny, manželky Jána Škuľavého (*Ssilhawého*) pre vdovu Katarínu z 17. augusta 1442, ktorá bola v tom čase v kláštore v Skalici. Anna o Kataríne píše, že je „*v kláštore bosáckem v Skaliez*...“¹³ Plátno odkázané Gregorom pre bratov zo Solivaru mohlo byť využité na ušitie rehoľných odevov. Zároveň sa spomínajú len rehoľníci zo Solivaru, nie samotný kláštor, čo však nemusí znamenať, že konvent ešte nestál. Rehoľníci totiž museli niekde bývať, no kláštorný objekt mohol byť ešte len vo výstavbe. Zároveň správa nespomína ani rehoľnú príslušnosť bratov, len „*den Monchen czu Schowar*“, teda mníchov zo Solivaru. S najväčšou pravdepodobnosťou však ide o františkánov.

Zároveň možno vysloviť hypotézu o tom, že v roku 1447 konvent v Solivare ešte zrejme neexistoval. V tomto roku totiž spísala svoj závet Katarína Blumen pred reprezentantmi prešovskej mestskej správy: richtárom Mikulášom Gumanom, vtedy ešte len prisáznymi Gašparom Plaunitzerom, Jurajom Zuzom (Cucom? alebo Zuesom) a pred kaplánom Jánom. Katarína pamätala na množstvo cirkevných inštitúcií nielen v Prešove, ale aj v širokom okolí. Napríklad opäť kláštoru v Červenom Kláštore a na Skale útočišťa odkázala po 25 zlatých. Dokonca pamätala aj na Bratstvo Božieho Tela a kaplána Jána v Levoči. Karmelitánom v Kláštore Najsvätejšej Trojice v Prešove odkázala: každému bratovi po jednom zlatom (škoda, že neuviedla celkový počet bratov), celému kláštoru desať zlatých a jednu dlhú sviečku.¹⁴ No kláštor v Solivare sa v testamente nespomína, z čoho možno vyvodiť záver, že v roku 1447 ešte neexistoval. Zaujímavá ja aj suma 16 zlatých, ktorú odkázala na cestu k rímskej kúrii, no nevedno pre koho bola určená, ani kedy sa mala cesta uskutočniť.¹⁵

¹⁰ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár I, s. 154. „In dy Lechnicz den veterin czwenczig golden, de veterin off dem Steyne ouch czwenczig golden, und yn dy beyde Closter den weyn-garten, den sy habén czu Myschkolcz, den Monchen czu Schowar eyn gro tuch,“

¹¹ ČIŽMÁR, Dejiny košického arcibiskupstva II, s. 130-131, aj keď autorov predpoklad, že kláštor vznikol v polovici 15. storočia je správny.

¹² HLAVAČKOVÁ, Miriam. Skalica. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján (eds.). Lexikón stredovekých miest Slovenska. Bratislava 2010, s. 431.

¹³ CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). Středověké listy ze Slovenska. Bratislava; Praha, 1937, s. 18-19, č. 15.

¹⁴ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár I, s. 146 – 147 „Item ad monasterium Lechnicz florenos auri viginti quinque. Item ad Lapidem Refugii florenos auri viginti quinque... Item cuilibet monacho in monasterio Sancte Trinitatis florenum auri unum... Item ad ecclesias Sancte Trinitatis florenos auri decem... Item ad Sanctam Trinitatem et ad hospitale ad quamlibet ecclesiam unam candelam longam.“

¹⁵ Porovnaj k tejto téme: HLAVAČKOVÁ, Miriam. Pútnik : Sonda do života stredovekých pútnikov. Kráľ Mikuláš Ujlaki a jeho cesta do Ríma. Budmerice 2022, 336 s.

K zaujímavej udalosti došlo na prelome rokov 1455/1456. Jágerský biskup Ladislav z Hédeváru odkázal prostredníctvom svojho vikára Benedikta Hétyho obyvateľom mesta Prešov, že z nich sňal exkomunikáciu, ktorú na nich uvrhol pre odnesenie zvonov zo Solivaru.¹⁶ Nevedno, z ktorého kostola Prešovčania zvonky odniesli, ale nakoľko išlo o viac kusov, možno predpokladať, že mohli byť odnesené aj z kláštorného kostola, resp. iba z konventného kostola. Dôvod takéhoto počínania nie je známy, no mendikantské rehole mali často vážne spory s farnosťami aj vo veci používania zvonov. Farári im mnohokrát bránili používať zvonky, čo považovali za svoj monopol.¹⁷ Či išlo o takýto spor však nie je známe.

Nasledujúci závet v prospech konventu je zo 6. januára 1479. V testamente mlynárky Margity spísanom v Prešove pred Pavlom Hampóm a Mikulášom Schonom sa uvádza, že okrem iného odkazuje koňa pre „mníchov“ zo Solivaru (*und den monchin zu Sower eyn pfert.*), ďalej vosk alebo finančný príspevok na sklenené okná.¹⁸ Zaujímavosťou je opäť terminológia, nakoľko františkáni neboli mníšskou rehoľou ale žobravou. Preto aj v testamentoch napr. prešporských mešťanov pre miestnych františkánov sa používal termín brat (*bruder* – *pruder*).¹⁹ V tomto regióne bolo pravdepodobne zaužívané používať označenie „mních“ aj pre žobravých rehoľníkov. Zároveň finančné prostriedky na sklo nasvedčujú tomu, že kláštorný objekt sa mohol v tomto období dokončovať. Opäť však pisatelia testamentu nepovažovali za dôležité uviesť to, čo sami veľmi dobre vedeli a všetkým bolo známe – rehoľnú príslušnosť „mníchov“.

Z testamentu Martina z Prešova, sluhu Benedikta Liptaiho z 21. júla 1482 sa dozvedáme, že odkázal 32 zlatých pre svoju nemenovanú sestru z Prešova s tým, že 10 zlatých musí dať rehoľníkom, ktorí bývajú v Solivare. Zároveň si želal, aby bol v ich kostole pochovaný a aby bratia za spásu jeho duše odslúžili 30 omší.²⁰ Pisateľ testamentu v texte uviedol, že odkaz je pre rehoľných bratov zo Solivaru. Konkrétna príslušnosť k rehoľi sa opäť neuvádza, no aspoň sú správne označení ako „bratia“.

Nasledujúci testament pochádza z roku 1486 od Anny, vdovy po Martinovi Rokycanovi (? , *Rogkeczan*), ktorá kláštoru v Solivare odkázala 1 zlatý. Bratia mali za to odslúžiť rovnako tridsať zádušných omší.²¹

¹⁶ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár I, s. 171.

¹⁷ Napríklad v roku 1245 adresoval pápež Inocent IV. aj do Uhorska list a vyčítal v ňom cirkevným predstaviteľom, že okrem iného mendikantom nedovoľujú používať zvonky: FEJÉR, Georgius. (ed.). *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus et Civilis*, tom. IV/1. Budae 1829, s. 369-372. Porovnaj aj HUNČAGA – HUŤKA, Žobravé rehole a stredoveké mestá, s. 177-178.

¹⁸ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár I, s. 227-228. Pri príspevku na sklenené okná sa spomína len „kláštor“, no nevedno aký „Item zu den glas fenster in das Closter VI Ertag.“

¹⁹ Napríklad testamenty Margaréty Schnepbergerin z 25. apríla 1499: „1 fl. Den prudern in des kloster.“, alebo testament Barbory Fleischhacker z 21. októbra 1499: „Item zu Unser Lieben Frawenn im kloster und nottorft der prüder III gulden.“ MAJOROSSY, Judit – SZENDE, Katalin (eds.). *Das Pressburger Protocollum Testamentorum 1410 (1427) – 1529 II*. Wien 2014, s. 170-173.

²⁰ IVÁNYI, Béla (ed.). *Eperjes szabad királyi város levéltár II (1245 – 1526)*. Szeged 1932, s. 243-244. „Item habeo apud sororem meam in Eperyes florenos triginta duos, et de illis florenis lego pro religiosis fratribus in Zovar commorantibus decem, ita ut inibi in ecclesia...“.

²¹ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II, s. 254. „Item similiter unum florenum monachis in Schowar lego ad tricesimam peragendam.“

Ďalší testament pre kláštor bol vyhotovený 19. marca 1488 Jánom Sensejom. Testátor zo šľachtického prostredia odkázal pre viacero kláštorov po 5 zlatých. Medzi týmito klášťormi sa spomína aj františkánsky kláštor v Solivare. Ján Sensej bol veľkým podporovateľom františkánov, nakoľko odkázal rovnakú sumu aj pre konventy observantov v Humennom, v Blatnom Potoku a v Cejkove.²²

V testamentárnych odkazoch prešovských mešťanov pre dobročinné inštitúcie dominovali odkazy pre farský kostol sv. Mikuláša, pre karmelitánsky kláštor sv. Trojice a pre mestské špitály. No na konci 15. storočia neboli výnimkou odkazy aj pre menších bratov zo Solivaru. Stalo sa tak napríklad 21. januára 1497, kedy vdova po Gregorovi Fillachovi odkázala observantným františkánom zo Solivaru strieborný opasok.²³ Takéto cenné veci bratia zväčša okamžite predávali, aby získali hotovosť. Zároveň tento testament ako jediný označuje rehoľnú príslušnosť bratov zo Solivaru ku františkánom, aj keď používa nezvyčajné slovné spojenie „*parvum fratribus*“.

Pravdepodobne z obdobia medzi rokmi 1499 – 1502 pochádza zaujímavý testament Štefana Bitanga z Bohdanoviec (*Stephani Bitang de Bogdan*). Hneď na úvod sa priznáva, že prešovský mešťan Gregor Fillach je jeho syn a odkázal mu určitú hotovosť. Zároveň 10 zlatých odkázal aj bratom zo Solivaru (*fratribus de Sowar*). Ide pravdepodobne o ďalší testament pre solivarských františkánov z prostredia uhorskej šľachty.²⁴

Ďalším testamentárnym odkazom pre kláštor menších bratov v Solivare bol závet prešovského mešťana Gregora Bulaja z roku 1501, ktorý odkázal bratom jeden zlatý za odslúženie tridsiatich zádušných omší.²⁵

Nasledujúcich šesť rokov nemáme informácie o testamentárnych odkazoch pre kláštor v Solivare až z 9. marca 1507, kedy sa správa o konvente objavuje v závete prešovského mešťana Barlabáša alebo Barnabáša (*Barlabasch*), kde sa uvádza, že zvyšné peniaze z jeho domu sa majú v plnej výške odovzdať kláštoru v Solivare.²⁶ Ďalší testament je z 10. októbra 1510. Magdaléna Grefen odkázala kláštoru na večnú pamiatku jednu štvrtinu svojho pivovaru.²⁷ Opäť, nehnuteľnosti bratia rovnako, ako cenné veci zväčša okamžite predávali na získanie hotovosti. O rok neskôr, 3. októbra, bol vyhotovený testament prešovského mešťana Juraja Grauschera pred Jurajom Cleynom a Kristiánom Czibnerom, v ktorom

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, (ďalej len MNL OL) Diplomatikai Levéltár (ďalej len DL), 85147. Okrem toho odkázal rovnakú sumu aj pre pavlínsky kláštor v Marumhegy. Pisateľ testamentu opäť neuviedol rehoľnú príslušnosť, len pri Humennom a Cejkove uviedol „rehoľa menších bratov v kláštore v...“

²³ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II, s. 297. „Item cingulum argenteum parvum fratribus ad Sowar legavit.“

²⁴ IVÁNYI, Béla. Eperjes város végrendeleti könyve 1474 – 1513. In Történelmi Tár, 1909, s. 447.

²⁵ WAGNER, Carolus (ed.). Diplomatarium comitatus Sarosiensis, quod ex tabulariis et codicibus manuscriptis eruit Carolus Wagner Hungarus zboroviensis bibliothecae universitatis regiae Budensis custod. Posonii; Cassoviae 1780, s. 241-242: „Monachis ad Sowar pro una Tricesima legenda florenum unum.“

²⁶ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II., s. 362: „Residua pecunia, que de domo manserit, debet in toto dare monachis in Sowar.“

²⁷ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II., s. 396. „Item fratribus ad Sowar pro memoria perpetua legavit unum quartale de ipsius brasiatorio.“

odkázal pre „mníchov“ v Solivare 3 zlaté, aby sa za neho modlili k Bohu. Je zaujímavé, že karmelitánom z Prešova odkázal len 1 zlatý.²⁸ Len pre zaujímavosť, hodnota jedného zlatého bola v danej dobe približne výška „priemernej“ mesačnej mzdy. Z ďalšej testamentárnej správy sa dozvedáme, že 20. júna 1516 dostali bratia zo Solivaru jednu stredne veľkú nádobu piva.²⁹ Krátko na to, v ďalšom testamente, tentokrát Juraja Cleya z 21. augusta 1516 dostali bratia 1 zl., za čo mali odslúžiť 31 zádušných omší.³⁰

Je možné, že pri kláštore v Solivare existovalo aj bratstvo sv. Anny. V testamente pani Gertrúdy Binder (-ovej) z 30. augusta 1519 sa spomína viacero odkazov. Okrem iných aj pre kláštor karmelitánov v meste a pre kláštor v Solivare, ktorým odkázala po jenom zlatom za odslúženie tridsiatich omší. Okrem toho 1,5 zlatého na vosk pre sviečku do kláštora (nevedno ktorého). Ďalej Gertrúda pamätala aj na bratstvo Panny Márie pri kláštore (2 zlaté). Z predchádzajúcich testamentov vieme, že toto bratstvo fungovalo pri kláštore karmelitánov. No ďalej Gertrúda pamätala aj na ďalšie bratstvo pri kláštore, tentokrát zasvätené sv. Anne, ktorému odkázala 1 zlatý.³¹ Je preto pravdepodobné, že mohlo ísť o bratstvo pri františkánskom kláštore v Solivare.³² Zároveň v druhom desaťročí 16. storočia vrcholili testamentárne odkazy pre františkánsky konvent v Solivare. V tomto čase je doložených až päť testamentov. Nasledujúce obdobie je už časom prudkej zmeny, ktorá nepochybne súvisí so šíriacou sa reformáciou.

Celkom pozoruhodná správa o kláštore pochádza aj z 10. júla 1519. Na provincijálnej kapitule v Pešti sa zrejme riešil aj prípad Sáry, vdovy po Jánovi Tarčajovi z Budimíra (*Ioannis Tharczay de Bodamer*). Bola listom upozornená, že jej dar pre rehoľu, ktorý odovzdala v kostole sv. Jána v Budíne, ako jubilejný príspevok (*remanentias pecuniarum iubilei*) je nízky a mala by prispieť ešte ďalšou sumou. Túto

²⁸ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II., s. 404. „Monachis ad Sowar fl. III, uti Deum pro ipso exorarent.“

²⁹ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II., s. 447-448. „Item quosusque predicta conthoralis sua potuerit monachis de Sowor unum médium vas cervisie dare debebit postquam autem ex paupertate hoc facere non potuerit, dimittere debebit, vei saltem cum tunella, neque monachí ipsam ad fayore compellere debebunt.“

³⁰ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II., s. 449.

³¹ IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II., s. 477. „Ad fraternitatem beate Virginis in clauastro fl. II... Paulus tuchmacher teneretur ei fl. 1,5, cum quibus ceram emi debet ad claustrum similiter ortum sub monte... Monachis hic in civitate existentibus etiam pro tricesima fl. 1. Similiter monachis in Sowar pro tricesima fl. 1... Ad fraternitem sancte Anne in clauastro fl. 1.“

³² Pre toto bratstvo sa objavuje viacej testamentárnych odkazov, no žiaľ, bližšie sa nešpecifikuje. Napríklad testament Gertrúdy Bodnárovej z 5. januára 1515, kde Bratstvu sv. Anny odkázala šaty a opasok. „Tunicam suam harniseam cum cingulo ad fraternitatem sancte Anne.“: IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II., s. 422. Nakoľko sa však v tomto testamente vôbec nespomína kláštor v Solivare, ale len všeobecne akýsi konvent – teda pravdepodobne karmelitánsky, tak o tejto teórii možno skôr pochybovať. Je však aktuálna otázka, či mali karmelitáni zriadené pri svojom konvente dve bratstvá? Zmätok pri tomto bratstve ešte zväčšuje skutočnosť, že vo farskom kostole sv. Mikuláša existoval oltár sv. Anny. Tohto oltára sa týka testament Magdalény Grefel, z roku 1510, ktorá v prospech tohto oltára odkázala polovicu svojho domu aj s nábytkom. IVÁNYI, Eperjes szabad királyi város levéltár II., s. 396. Podobne k problematike aj DOMENOVÁ, Marcela. Prešov. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján (eds.). Lexikon stredovekých miest na Slovensku. Bratislava 2010, s. 345.

druhú sumu má odovzdať gvardiánovi kláštora v Solivare na výstavbu alebo lepšie obnovu spustnutého kláštora (*dare ad edificium desolati loci nostri de dicta Sowar*). Z listiny zároveň nepriamo vyplýva, že peniaze mali byť zadosťučinením za odpustenie hriechov nebohého manžela, ktoré povolil pápež odpúšťať reholi františkánov. Je zaujímavé, že za riešenie tejto otázky sa prihovárал aj protonotár Štefan Verbőci (*accedente etiam petitione magnifici domini Stephani de Werbewcz prothonotarii etc.*).³³ Za akých okolností bol kláštor poškodený a či vôbec, nie je celkom jasné. Katastrofálne udalosti sa mohli odohrať v roku 1492, kedy bol Prešov, ktorý bol v rukách poľského uchádzača o uhorský trón Jána Albrechta, obliehaný kráľovským vojskom. Ale to bolo pred 27 rokmi?

Záverečné obdobie dejín kláštora sa začalo v tridsiatych rokoch 16. storočia. Z provinciálnej kapituly, ktorá sa zišla 10. marca 1531 v konvente Sv. Ducha vo Veľkom Varadíne sa dozvedáme, že bol do kláštora v Solivare menovaný za gvardiána Ján z Gyuly.³⁴ Zároveň vieme o tom, že František *de Siry*, dovtedajší gvardián v Solivare sa stal vizitátorom v kustódii Svätého Ducha (západné Uhorsko).³⁵ Na ďalšej kapitule z 1. júna 1533 konanej v Gyule bol do kláštora v Solivare menovaný za gvardiána Ján zo Svätého Petra.³⁶ V nasledujúcej provinciálnej kapitule z 24. januára 1535, ktorá sa konala v Gyöngyös bol za gvardiána do Solivaru poslaný Gregor *de Lepsy*.³⁷ Zároveň predchádzajúci gvardián Jána zo Svätého Petra bol menovaný vizitátorom v ostrihomskej kustódii.³⁸ Posledná provinciálna kapitula, kde sa konvent v Solivare ešte spomínal sa uskutočnila v Beriny v roku 1537. Tu sa však o kláštore hovorí, že je zničený a jeho územie, kde vykonávali pastoračiu (žobranie) pripadlo bratom z kláštora v Okoličnom.³⁹

Je však zaujímavé, že ešte dva roky pred týmito udalosťami, v roku 1535 bol v kláštore dokončený rukopisný prepis reformných štatútov Osvalda z Laskó prijatých na provinciálnej kapitule v Atyni v roku 1499.⁴⁰ Teda v roku 1535 ešte nič nenasvedčovalo tomu, že sa blížila pohroma.

Nevedno, čo sa stalo s bratmi, no gvardián Gregor *de Lesy* (*Lepsy*) bol v roku 1537 menovaný za predstaveného kláštora Györgyi v kustódii Ozora.⁴¹ K zničeniu kláštora teda došlo medzi rokmi 1535 – 1537. Okolnosti sú však neznáme a možno vysloviť len niekoľko nepotvrdených teórií, v ktorých je však viac otáznikov,

³³ MNL OL DF 217792; KERTÉSZ, Balász (ed.). *A magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt iratai 1448 – 1526*. Budapest, 2015, s. 136-137.

³⁴ EEMHK II, s. 466 „G. de Sowar P. Joannes de Gywla.“

³⁵ EEMHK II, s. 468, „H. P. F. Franciscus de Siry G. de Sowar visitator custodie Sancti Spiritus.“

³⁶ EEMHK II, s. 472 „G. de Sowar P. Johannes de Sancto Petro.“

³⁷ EEMHK II, s. 478, „G. de Sowar P. F. Gregorius de Lepsy.“

³⁸ EEMHK II, s. 480. „Item P. F. Johannes de Sancto Petro G. de Sowar visitator custodie Strigoniensis.“

³⁹ EEMHK II, s. 489. „et contratas loci deserti de Sowar habeant fratres loci Lyphthowiensis.“

⁴⁰ KOLLÁNYI, Ferencz. *Magyar Ferenczrendiek a 16. század első felében*. In Századok, 1898, s. 406-407; de CEVINS, Marie-Madeleine. *Les Franciscains observants hongrois de l'expansion à la débâcle (vers 1450-vers 1540) : Bibliotheca seraphico-capuccina 83*. Roma 2008, s. 167. KEINZ, Friedrich. *Zwei alte Ungarische Texte aus einer Handschrift der K. Bayer. Hof- und Staatsbibliothek*. München 1879, s. 6; KERTÉSZ, Balázs. *Magyarországon készült 16. századi ferences kézirat a Bajor Állami Könyvtárban*. In Magyar Könyvszemle 128, 2012, s. 219, 223-224 a 230.

⁴¹ EEMHK II, s. 484. „G. de Gyewrgy P. F. Gregorius de Lesy.“

ako odpovedí. Hypotéza, ktorá sa v tejto súvislosti objavuje, naznačuje, že k zničeniu kláštora mohlo dôjsť počas bojov pri dobývaní hradu Veľký Šariš, ktorý cisárske vojsko pod vedením Leonarda Felsa obliehalo a napokon v roku 1537 aj dobylo.⁴² Páni zo Solivaru (Sóosovci), ako prívrženci protikráľa Jána Zápoľského stáli na „opačnej“ strane, a preto aj ich majetok, napr. dedina Solivar už v roku 1528 na príkaz cisárskeho generála Jána Kazianera pripadla na čas do majetku mesta Prešov.⁴³

Zároveň existujú indície, že časť cenností z konventného kostola: šesť kalichov a nejaké liturgické rúcha odniesol patrón kláštora Juraj Sóos tesne pred jeho zničením na hrad Kapušany, kde sa údajne nachádzali ešte v roku 1550.⁴⁴ Dôvodom mohla byť skutočnosť, že aj Páni z Kapušian (Kapyovci) boli prívrženci rovnakej strany – kráľa Jána Zápoľského.⁴⁵ Táto informácia je však dosť problematická, nakoľko v rovnakom roku, ako bol dobytý hrad Veľký Šariš padol do cisárskych rúk aj hrad Kapušany.

Františkáni zo Solivaru z pohľadu výskumu knižnej kultúry

Františkáni pôsobiaci v Solivare neďaleko Prešova, nám zanechali niekoľko odkazov svojej činnosti, ktoré už boli viac alebo menej predmetom doterajšieho výskumu. Málo známymi „pamiatkami“, ktoré odkazujú na ich aktivitu sú knihy⁴⁶ – konkrétne, inkunábuly a postinkunábuly, teda tlače vydané do roku 1500 alebo krátko po tomto roku (1501 – 1530). Z pohľadu knižnej kultúry ide o tie najvzácnejšie tlače, ktoré predstavujú prelom medzi rukopisnými kódexmi a tlačenými knihami.

Aké informácie nám výskum týchto tlačí môže ponúknuť? Tematické zameralie tlačí nie je prekvapením. Tak, ako vo väčšine františkánskych knižníc dominujú teologické a homiletické tlače. Exmplárne informácie, ako posesorské a iné rukopisné záznamy nám ale môžu odhaliť, kto bol vlastníkom alebo autorom rukopisných poznámok, či určiť mená osôb rôzne prepojených s dejinami kláštora. Osudy kníh po zániku kláštora nám zasa napovedia, aký mohol byť osud aj iného ich majetku, respektíve členov komunity. Detailný exemplárny výskum, napríklad o knižnej väzbe tegumentologickým výskumom, ukáže cestu samotných tlačí pred príchodom do kláštora, od jej vytlačenia, zviazania, realizácie vnútornej výzdoby a uloženia v knižnici františkánov v Solivare.

⁴² MRVA, Ivan. Politické dejiny Spiša v kontexte strednej Európy. In *Historia Scepusi II*. Bratislava; Kraków 2016, s. 65. Ján Karacsóny uvádza ako rok rozhodujúcich bojov rok 1536. KARACSÓNYI, Szt. Ferencz rendjék története II, s. 152.

⁴³ NAGY, Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal X. Pest 1863, s. 310. No zdá sa, že časť majetku Pánov zo Solivaru (Sóosovcov) pripadol mestu Prešov už v roku 1528. Išlo o sťažnosť na zaujatie hradu Solivar. WAGNER, *Diplomatarium comitatus Sarosien-sis*, s. 90.

⁴⁴ KARACSÓNYI, Szt. Ferencz rendjék története II., s. 152. Informácia je dosť problematická, nakoľko v roku 1547 dobyl cisársky veliteľ Leonard Fels hrad Kapušany.

⁴⁵ WAGNER, *Diplomatarium comitatus Sarosien-sis*, s. 402.

⁴⁶ V doterajšej literatúre je len málo zmienok o knižnici kláštora v Solivare. Pozri: GAJDOŠ, J. Vše-vlad. Františkáni na Slovensku v stredoveku. In *Most* 1977, 1977, roč. 24, č. 3 – 4, s. 142; KUZMÍK, Jozef. Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii: Teória a výskum kni-hovníctva a bibliografie. Výskumy č. 42. Martin 1989, s. 141.

Na úvod je ešte potrebné definovať princípy fungovania knižného trhu na konci 15. a začiatku 16. storočia, teda v období, kedy sa sledované knihy pravdepodobne stali aj súčasťou knižnice františkánov. Prechod z rukou písaných kódexov na tlačene knihy znamená v prvom rade zmenu vo vzťahu tvorca produktu knihy a objednávateľa, respektíve zákazníka. Zatiaľ čo kódexy boli zväčša vyhotovené na objednávku, tlačene knihy tlačiar produkoval do zásoby a zákazník bol anonymný. Vyššia produkcia tlačiarov mala za následok systematizáciu knižného obchodu, keďže tlačiar nedokázal celý náklad (300 alebo 500 výtlačkov) predat na jednom mieste.⁴⁷ Z tohto dôvodu vznikali najprv tzv. nadregionálne alebo regionálne knižné sklady. Slúžili ako „kamenné“ predajne kníh jednotlivých kníhtlačiarov a zriaďovali ich napríklad: Anton Koberger z Norimbergu, Johann Fust a Peter Schöffer z Mainzu, Peter Drach zo Speyeru a viacerí benátski kníhtlačiari. Išlo o veľkopodnikateľov a tlačiarov, ktorí si mohli dovoliť zriadiť aj vo vzdialenejších miestach svoje pobočky. Najúspešnejší kníhtlačiari a vydavateľ 15. storočia Anton Koberger mal takéto pobočky v strednej Európe napríklad vo Viedni, Budíne alebo v Krakove.⁴⁸

Trh s knihami patrila medzi oblasti obchodu, ktorých komodita bola veľmi náchylná na poveternostné podmienky a problémom bola aj ich preprava a bezpečnosť. Vysoká bola aj cena jej výroby, najmä sadzby, papiera (alebo pergamenu), väzby a výzdoby. Napríklad náklady na papier predstavovali 20 % celkovej ceny. O viac ako 100 % dokázala zvýšiť koncovú cenu knihy aj výroba knižnej väzby a vnútorná výzdoba, ako kolorovanie alebo iluminovanie. Napriek tomu cena tlačenej kníh tvorila len 1/3 ceny rukopisného kódexu.⁴⁹ Porovnaním ceny knihy v čase nadobudnutia solivarským konventom s hodnotou iného tovaru alebo majetku môžeme získať celkový obraz o knižnom obchode. V neďalekom meste Prešov vieme, vďaka zachovaným mestským účtovným knihám, zistiť cenu (približnú) kníh na konci 15. storočia a na začiatku 16. storočia. Údaj z roku 1485 dokumentuje kúpu tlačenej knihy - misála⁵⁰ pre potreby kláštora v Prešove. V tomto období priamo v meste pôsobila rehoľa karmelitánov. Celková cena bola 1 zlatý a 56 denárov.⁵¹ Neskôr v roku 1520 mesto kúpilo zbierku zákonov od autora a editora Štefana Verbóciho za 1,5 zlatého.⁵² Pri kúpe niektorých kníh bolo potrebné zabezpečiť aj ich zviazanie. Knihy sa totiž z dôvodu ľahšej prepravy ako aj nižšej

⁴⁷ DRAGON, Michal a kol. Knižní kultura českého středověku. Dolní Břežany 2020, s. 162.

⁴⁸ LICHNEROVÁ, Lucia. Knižný obchod a distribučné formy v Európe v inkunábulovom období. In *Studia Bibliographica Posoniensia* 2015. Bratislava 2015, s. 73-74.

⁴⁹ Encyklopedie knihy: Cena knihy [online], 2024 [cit. 18. 3. 2024] Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Cena_knihy&oldid=17584

⁵⁰ V danom období vyšli tlačou dva ostrihomské misály: 1. *Missale Strigoniense*. Verona : [Petrus Mauser de Maliferis], 27 Aug. 1480. ISTC: im00722800. Jediný zachovaný exemplár sa nachádza v Šarišskom múzeu v Bardejove: Inc 8.; 2. *Missale Strigoniense*. Nuremberg : Anton Koberger, 31 Aug. 1484.

⁵¹ IVÁNYI, Béla. Az írás és könyvek Eperjesen a XV-XVI. században. In HERNER, János – MONOK, István (eds.). *A magyar könyvkultúra múltjából*. Iványi Béla cikkek és anyaggyűjtése. Szeged 1983, s. 357-358.

⁵² IVÁNYI. Az írás és könyvek Eperjesen a XV-XVI. Században, s. 351. Pravdepodobne ide o prvé tlačene vydanie diela: VERBÓCI, Štefan. *Tripartitum opus iuris consuetudinarij*. Wien 1517. VD 16: W 1965.

ceny, predávali vo forme nezloženého tlačiarenského archu (*in albis alebo in crudo*),⁵³ teda bez väzby. Príkladom je kúpa viacerých zväzkov "cisárskych nemeckých" zákonov v roku 1515,⁵⁴ ktoré si mesto dalo o dva roky neskôr zviazať za 53 denárov. Z tejto celkovej sumy stáli drevené dosky 21 denárov a zvyšok samotná väzba.⁵⁵

Pre porovnanie hodnota nehnuteľností v Prešove na začiatku 16. storočia sa v závislosti od lokality a veľkosti pohybovala na úrovni 13 až 180 zlatých. Príkladom je predaj domu na menej lukratívnej ulici Pri hradbách v roku 1506 za 13 zlatých alebo kúpa domu v terajšom historickom centre mesta v roku 1499 za 168 zlatých.⁵⁶ Iným príkladom môžu byť ceny potravín. Na konci 15. a na začiatku 16. storočia sa cena chleba pohybovala od 4 – 12 denárov, syra od 7 – 23 denárov a za sud piva od 37 – 80 denárov.⁵⁷ Uvedené údaje dosvedčujú, že aj v danej dobe mali tlačené knihy všeobecne vysokú cenu. Tieto pomerne vysoké náklady pri obstarávaní kníh do kláštornej knižnice museli zohľadňovať jednak samotní františkáni, ako aj ich donátori. Rozvoj ich knižnice bol pre nich bytostne dôležitý, keďže kázanie a pastoračia predstavovali nosné body ich pôsobenia.⁵⁸

Kláštorná knižnica františkánov v Solivare

Budovanie kláštornej knižnice sa stalo aktuálne hneď po príchode prvých rehoľníkov do kláštora. Potrebné boli najmä liturgické knihy a diela využívané pri kazateľskej činnosti. Z doterajšej literatúry sa dozvedáme, že do dnešných dní poznáme 3⁵⁹ respektíve 2 inkunábuly a niekoľko paleotypov, teda tlačí 16. storočia.⁶⁰ Imrich Kotvan vo svojej bibliografii inkunábul na Slovensku identifikoval dve tlače s rovnakým posesorským záznamom: *Liber iste pertinet ad Sowar*,⁶¹ odkazujúci na františkánov v Solivare. Momentálne nové prebiehajúce spracovanie fondu inkunábul v SNK poukázalo na ďalšiu tlač, konkrétne postinkunábulu z roku 1502 s posesorským údajom: *claus[tro] [Sowarieň]*.⁶² Viac tlačí s priamym

⁵³ Pozri: Encyklopedie knihy: In albis. [online]. 2024 [cit. 18. 3. 2024]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=In_albis&oldid=17341.

⁵⁴ Jednou zo zakúpených tlačí mohla byť tlač: JUSTINIAN I. [Corpus Iuris Civilis. Digestum novum.] Digesti noui amplissimum argumentum. Lyon : Impressum Lugduni per Franciscum Fradin. Anno millesimo .ccccxiiij. Die .xiiij. mensis Nouembris [1513]. 2°. Pozri: IVÁNYI, Béla. Az írás és könyvek Eperjesen a XV-XVI. században. s. 351.

⁵⁵ IVÁNYI, Az írás és könyvek Eperjesen a XV-XVI. században. s. 353.

⁵⁶ DOMENOVÁ, Marcela. Majetkové pomery Prešovčanov na prelome stredoveku a novoveku: sonda do majetkovoprávných písomností In Annales historici Presovienses. 2019, roč. 19, č. 1, s. 15.

⁵⁷ DOMENOVÁ, Marcela. Potraviny a nápoje – variabilita stravovania a ceny tovarov v stredovekom Prešove. In Kotulič, Rastislav (ed.). Zborník vedeckých prác katedry ekonómie a ekonomiky Anno 2008, [elektronický zdroj]. Prešov 2008, s. 106-132.

⁵⁸ BRTÁŇOVÁ, Erika. Stredoveká scholastická kázeň : k recepcii latinských sermones v kódexoch slovenskej proveniencie. Bratislava 2000, s. 54.

⁵⁹ GAJDOŠ, Františkáni na Slovensku v stredoveku, s. 142.

⁶⁰ KUZMÍK, Knižné zbierky a knižnice na Slovensku, s. 141.

⁶¹ ASTESANUS. Summa de casibus conscientiae. Venezia : Leonardus Wild, 28. 4. 1480, 2., snk Inc B 57; PETRUS LOMBARDUS. Sententiarum libri IV cum Sancti Bonaventurae commentariis a Johanne Beckenhub emendatis. Pars III-IV. Nürnberg : Anton Koberger, 1500, 2., snk Inc B 202.

⁶² De THEMESWAR, Pelbartus. Sermones de sanctis. [Augsburg] : [Johann Otmar], [ante 1502], 2., snk Inc B 172. Ako tlač patriacu františkánom zo Solivaru ju identifikoval aj: GAJDOŠ, Františkáni na Slovensku v stredoveku, s. 142.

posesorským údajom františkánov zo Solivaru sa doteraz nezachovalo alebo nepodarilo identifikovať.

Samotné inkunábuly nám môžu čiastočne prezradiť, ako sa stali súčasťou kláštornej knižnice. Skúmané exempláre vydané v Norimbergu, Augsburgu a v Benátkach sa do Uhorska dostali pomocou rôznych kníhkupcov, už zmieňovaných knižných skladov alebo darovaním.

Jednou z možností, ako františkáni zo Solivaru získali knihu: Petra Lombardského s názvom: *Sententiarum libri IV cum Sancti Bonaventurae commentariis a Johanne Beckenhaub emendatis. Pars III-IV*, vydanú v Norimbergu spomínaným Antonom Kobergerom v roku 1500, bol export tlače po vydaní do budinskej pobočky Kobergerovho skladu, odkiaľ sa pomocou už zmluvných kupcov⁶³ dostala až do Solivaru. Tento exemplár bol zviazaný už v nemeckých oblastiach, pravdepodobne v Norimbergu alebo v Mníchove. Dosvedčuje to využitie slepotlačové náradie, konkrétne kolky, ktoré sa nanášali na namočenú kožu. Ide o typickú gotickú väzbu s názvovými údajmi v hornom rámečku a bežne používanými motívmi kolokov ako ľalia alebo stonka s kvetom.⁶⁴ Väčšina tlačiarov v 15. storočí pri tlači úmyselne vynechávala priestor pre doplnenie výzdoby, napríklad sa úmyselne vynechávalo miesto v incipite (predchodca titulného listu), kam sa mohla neskôr ručne doplniť bohato zdobená iluminácia. Sledovaný exemplár Petra Lombardského obsahuje vnútornú výzdobu pravdepodobne vyhotovenú ešte v mieste tlače v Norimbergu. Na fóliu Aa2 je iluminovaná iniciála D-Eus. Telo litery je modré na zlátenom pozadí s florálnym puncom v zeleno-červenom rámečku a s dvoma výbežkami do vnútorného margu. Napriek použitiu zlátenia pri výzdobe, ide o pomerne bežný typ zdobenia iniciál, aj keď finančne náročnejší. Vyššie požiadavky kupujúceho na ozdobné prvky knihy a rukopisný provenienčný údaj umocňuje podozrenie, že knihu získali františkáni v Solivare darom od pôvodného majiteľa. Prvým vlastníkom mohol byť v tomto prípade istý Henricus Lewtenburgensis, ako to dokumentuje provenienčný rukopisný záznam (15. storočie) na prednom prídošti.⁶⁵ Pravdepodobne ide o vlastníka nepochádzajúceho z Uhorska, čo okrem mena naznačuje aj podobný posesorský záznam inkunábuly uloženej v knižnici Poľskej akadémie vied na zámku v Kórinke.⁶⁶

⁶³ LICHNEROVÁ, Knižný obchod a distribučné formy v Európe v inkunábulovom období, s. 74.

⁶⁴ Dôkazom sú použité kolky na väzbe: Kolok s motívom stonky s kvetom využívala dielňa v Norimbergu. Pozri: <https://www.hist-einband.de/werkzeugdetails.html?entityID=115577s&L=1>. A druhý použitý kolok žalud'ovej vetvičky s listami využívala mníchovská dielňa. Pozri: <https://www.hist-einband.de/werkzeugdetails.html?entityID=126440m&L=1>. [cit. 18. 3. 2024] Vzhľadom na dobu pôsobnosti oboch kníhviazačských dielní je pravdepodobnejšie vyhotovenie tejto väzby v Norimbergu. Výskum knižnej väzby najmä nemeckej proveniencie je možné realizovať vďaka databáze: Einbanddatenbank. Pozri: BOLDAN Kamil, Einbanddatenbank a její využití při studiu knižních vazeb. In KRUŠINSKÝ, Rostislav – VINTROVÁ, Tereza (eds.). Bibliotheca antiqua 21. Olomouc 2012, s. 201-204; BALOGA, Martin. Pohľad na knihu zo širšej perspektívy – užitočnosť zahraničných databáz pri výskume knižnej kultúry. In Knihy – Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry 2021. Martin 2021, s. 310-319.

⁶⁵ Na prednom prídošti je poškodený rukopisný posesorský záznam: Henrici Lewtenburgen sum. SNK Inc B 202/3-4.

⁶⁶ ZERBUS, Gabriel. Quaestiones metaphysicae. Bologna : Johannes de Nördlingen and Henricus de Harlem, 1 Dec. 1482. Kórník Library: Inc.F.172.

Poznatky o knihe nám odhaľujú ako najpravdepodobnejšiu možnosť nadobudnutia knihy darovaním neznámym donátorom alebo rehoľníkom, ktorý si knihu doniesol pri vstupe do kláštora.

Nasledujúce dve tlače s proveniečnými údajmi františkánov zo Solivaru mali cestu do kláštora s vysokou pravdepodobnosťou inú. Staršia tlač *Summa de casibus conscientiae* od františkánskeho autora Astesanusa z roku 1480 je vytlačená v Benátkach a tematicky patrí medzi pastorálnu teológiu. Druhá kniha je práca Pelbárta z Temešváru, *Sermones de sanctis*. [Augsburg] : [Johann Otmar], [ante 1502]. Ide o dielo jedného z najpopulárnejších františkánskych homiletických autorov z Uhorska. Obe knihy majú už pri pohľade na ich väzbu podobnú typológiu výzdoby, hoci vydané boli stovky kilometrov od seba. Použitými motívmi kolkov, kompozíciou a prevedením môžeme väzby týchto kníh zaradiť medzi tvorbu uhorských kníhviazačov. V čase vlády Mateja I. Korvína (1458 – 1490) je známa väzba uhorskej kultúry k italskej renesancii najmä vďaka rodinným vzťahom. To ovplyvnilo aj kráľove angažovanie sa v oblasti kultúry, čoho najjasnejším príkladom je jeho slávna knižnica, žiaľ dodnes zachovaná len v torze. Knihy z jeho knižnice sa dali ľahko rozoznať už pri pohľade na ich väzbu, ktorú vyhotovovali aj v Budíne italskí kníhviazači alebo neskôr ich nasledovníci. Táto módna výzdoba obalu kníh sa rozšírila do viacerých miest Uhorska. Samotní zákazníci, teda uhorská inteligencia, boli podporovatelia tohto umeleckého smeru, keďže často išlo o bývalých študentov univerzít na Apeninskom polostrove.⁶⁷ Tzv. uhorské renesančné väzby predstavujú jedinečnú a špecifickú kníhviazačskú produkciu s vysokou estetickou a umeleckou hodnotou, ktorá v zaalpských oblastiach nemala obdobu. Ich odlišnosťou od väzieb napríklad z nemeckých proveniencií je inšpirácia italskou renesanciou. V rámci výzdoby knižnej väzby sa tento umelecký smer prejavil v zmenšení knižných dosiek, farebnejším prevedením, uplatňovalo sa zlátenie a inšpirácia orientálnymi vzormi. Z pohľadu kompozície, teda umiestnenia kolkov a členenia do rámov je v uhorskej tvorbe prítomná väčšia variácia členenia a tvarov vnútorných rámov. V kompozícii sa začínal uplatňovať centrálny motív, ktorý je hlavným ozdobným prvkom.⁶⁸ A práve takéto centrálné kompozície s renesančnými prvkami môžeme nájsť aj na predných doskách týchto dvoch kníh.

Paleotyp od Pelbárta z Temešváru obsahuje niekoľko rukopisných poznámok rôzneho datovania. Zadné prídoštie je posiate rukopisnými poznámkami,⁶⁹ ale z pohľadu solivarských františkánov má najväčší význam rukopisný údaj (15. storočie) na jeho hornom okraji. Ide o značne poškodený posesorský záznam: „[Hunc librum]... resignavit fr Anthonius de Zombor Loco istu claus[ro] [Sowarieñ] fr(atribus Minoribus in eade(m) villa degentibus ad Lau(e)de(m) [V'gnis gloriase].“⁷⁰

⁶⁷ ROZSONDAI, Marianne. A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig. Budapest 2019, s. 102.

⁶⁸ Encyklopedie knihy: Renesanční vazba. [online], 2024 [cit. 18. 3. 2024] Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Renesan%C4%8Dn%C3%AD_vazba&oldid=18106

⁶⁹ Viac: BALOGA, Martin. Prvotlače homiletických diel z kláštora františkánov v Nižnej Šebastovej. In Náboženské pomery a konfesionalita v odraze knižnej kultúry a prameňoch (osobnosti – udalosti – pamiatky). Prešov, 2020. s. 11-26.

⁷⁰ SNK Inc B 172. Pasáže [] – doplnené podľa Kotvana, () – doplnené autorom príspevku.

Táto zmienka o darovaní knihy solivarským františkánom bratom Antonom de Zombor nám poukazuje na ďalšiu z možností dopĺňovania kláštornej knižnice. Pri vstupe do kláštora mohlo byť darovanie kníh vstupná donácia nového člena komunity. Bližšie predstaviť františkána Antona s prídomkom de Zombor je komplikované. S pomenovaním Zombor sa v rámci Uhorska stretávame v stoličiach: Báčsko-bodrockej, Čanádskej, Torontálskej, Zemplínskej, Tekovskej i Novohradskej.⁷¹ Viac nám ale prezrádza väzba, ktorú pravdepodobne vyhotovila kníhviazačská dielňa pôsobiaca v Budíne. Podľa maďarskej odborníčky na knižnú väzbu Marianne Rozsondai táto dielňa označovaná ako *Erazmus I.* pôsobila počas vlády Vladislava II. Jagelovského (1490 – 1516). Používala veľké množstvo kolkov, čo mohlo byť spôsobené činnosťou viacerých kníhviazačov v dielni. Argumentom pre určenie pôvodu väzby v tejto dielni je kolok s motívom pleteného úponku, nakoľko sa tento motív v iných uhorských dielnach nepoužíval.⁷² Môžeme sa teda domnievať, že tlač vydaná v Augsburgu sa pomocou kníhkupca dostala do Uhorska pravdepodobne z Budína. Majiteľ alebo kupec nechal tlač zviazať pravdepodobne v dielni dnes označovanej ako *Erazmus I.* a následne ju brat Anton daroval solivarským františkánom.

Posledná tlač od Astesanusa s názvom. *Summa de casibus conscientiae* bola vytlačená v Benátkach Leonardusom Wildom 28. 4. 1480 a obsahuje z pohľadu stredovekých záznamov len zápis o jej vlastníctve františkánmi zo Solivaru. Väzba tejto knihy bola pravdepodobne vyhotovená dielňou označovanou ako *Egidus*, ktorá má súvis s ostrihomským arcibiskupom Jánom Vitezom zo Sredny. Z pohľadu zmien v typológii išlo o viacero kníhviazačov, pričom pôvodne mohla ísť o italského majstra pôsobiaceho v Budíne, Ostrihome a neskôr v Prešporku, od ktorého typológiu väzieb mohli prevziať iní majstri, pôsobiaci vo Viedni alebo v Prešporku.⁷³ Keďže kniha neobsahuje ďalšie údaje o proveniencii, je predpoklad kúpy knihy samotnými františkánmi od kníhkupca pôsobiaceho v Šarišskom regióne. Zo začiatku 16. storočia poznáme viacero obchodníkov, pôsobiacich v neďalekom Prešove, ktorí sa venovali aj predaju kníh.⁷⁴

V rámci pôsobenia solivarských františkánov na poli knižnej kultúry je dôležitá už spomínaná zmienka o skriptorovi pôsobiacom v Solivare, ktorý v roku 1535 dokončil rukopis: *In nomine Domini incipiunt constitutiones provincie Hungarie fratrum scilicet minorum sancti Francisci de observantia*. Uložený je v *Bayerische Staatsbibliothek* a je súčasťou konvolutu rukopisov pochádzajúcich z Uhorskej salvatorskej provincie.⁷⁵

Časť majetku františkánov a pravdepodobne aj sledované tlače sa podľa viacerých autorov dostala po zániku kláštora v Solivare do vlastníctva šľachticov

⁷¹ FEDERMAYER, Frederik. Lippayovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej prohabsburskej aristokracie. In FEDERMAYER, Frederik a kol. Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948. Martin 2012, s. 29-77.

⁷² ROZSONDAI, A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig, s. 236-243.

⁷³ ROZSONDAI, A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig, s. 113-115.

⁷⁴ IVÁNYI, Az írás és könyvek Eperjesen a XV-XVI. században. s. 352.

⁷⁵ Bayerische Staatsbibliothek: cod. lat. 9071. Pozri: KEINZ, Zwei alte Ungarische Texte aus einer Handschrift, s. 5-6; KERTÉSZ, Magyarországon készült 16. századi ferences kézirat, s. 213-233.

v neďalekých Kapušanoch.⁷⁶ Po vzniku františkánskeho konventu v Nižnej Šebastovej, boli tlače darované tomuto kláštoru. Dokumentujú to posesorské údaje: *Conventus Sebesiensis*, a *Conventus Sebesien(sis)*, *Fr(atr)um Minor(um)*, uvádzané na všetkých tlačiach.⁷⁷ Knižnica šebastovských františkánov môže obsahovať viac tlačí pôvodne patriacich konventu v Solivare. Chýbajú nám však priame rukopisné údaje, ktoré by to potvrdili.

Záver

Františkáni v Solivare nezanechali po sebe len krásny gotický kostol, ale aj niekoľko historických správ a knižných pamiatok. Dejiny kláštora sa začali písať krátko pred rokom 1450, kedy je o rehoľníkoch v Solivare prvá písomná zmienka. Ide o ojedinelý príklad pomerne skorej fundácie konventu observantných františkánov v severnom Uhorsku – na území dnešného Slovenska. Väčšina konventov tejto prísnejšej františkánskej rodiny totiž vznikala len v mladšom období. Skoro všetky písomné záznamy o františkánoch v Solivare pochádzajú z testamentov, v celkovom počte štrnásť kusov (doteraz známych). Prevažná väčšina posledných vôlí pochádza od prešovských mešťanov (jedna je od kežmarského mešťana) a dva závetý sú zo šľachtického prostredia. Tieto testamentárne odkazy vrcholia v dvadsiatych rokoch 16. storočia, kedy je ich doložených až päť. K zaujímavostiam týchto posledných vôlí patrí skutočnosť, že až na jeden sa v nich nespomína rehoľná príslušnosť k „menším bratom“, pričom testamentárne odkazy sú zväčša v prospech „mníchov“ a menej často v prospech „bratov“ zo Solivaru. Finančné sumy, ktoré boli konventu v Solivare odkázané boli väčšinou menšie, najčastejšie na úrovni jedného zlatého (štyri závetý). Najväčšia suma, ktorá bola kláštoru odkázaná bolo 10 zlatých a to dvakrát. Inokedy zasa bratia dostali cenné veci ako napr. strieborný opasok (asi kožený opasok so striebornými ozdobami?) alebo kus plátna, koňa, či sud piva. Ojedinelou poslednou vôľou bol testament, ktorým konvent získal $\frac{1}{4}$ pivovaru. Ťažko odhadnúť jeho hodnotu, no mohlo ísť o najvyššiu sumu zo všetkých testamentov, podobne, ako v prípade strieborného opasku. Cenné veci však bratia veľmi rýchlo predávali za účelom získania hoto-

⁷⁶ KARÁCSONYI, Szt. Ferencz rendjék története Magyarországon 1711-ig. II. s. 152. KUZMÍK, Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii, s. 144. Doterajším spracovaním sa podarilo identifikovať niekoľko tlačí 15. a 16. storočia, ktoré darovala Klára Kapy františkánskemu kláštoru v Nižnej Šebastovej. Chýba nám ale priame prepojenie s františkánmi zo Solivaru. Pozri: KOTVAN, Imrich. Inkunábuly na Slovensku. Martin 1979, č. 632 III. ex., č. 702, 880 II. ex.; SAKTOROVÁ, Helena a kol. Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. 1. zv. Martin 1993, č. 169, č. 885; PITÁKOVÁ, Mária – TOMO, Tomáš. Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach uložených vo fondoch v Slovenskej národnej knižnici. III. c zväzok. Martin 2023, č. 482. V čase odchodu františkánov zo Solivaru neďaleký Kapušiansky hrad vlastnili Kapyovci. Pozri: DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. Stredoveké hrady na Slovensku: život, kultúra, spoločnosť. Bratislava 2017, s. 320.

⁷⁷ Na prednom prídošti rukopisný exlibris: *Conventus Sebesien, Frum Minor*. SNK Inc B 57; Na prvom tlačenom fóliu rukopisný posesorský záznam: *Conventus Sebesiensis*. SNK Inc B 202/3-4; Poškodený posesorský rukopisný záznam na prednom prídošti: *[Conventus] Sebesiensis*. SNK Inc B 172.

vosti. Ich rehoľné predpisy totiž zakazovali vlastníť nehnuteľný majetok alebo cenné a zbytočné veci – nie však knihy.

Kláštory františkánov boli duchovnými a intelektuálnymi centrami regiónu, a preto knihy patrili k „povinnej výbave“ kláštora. Dve najvzácnejšie tlače z 15. storočia a jedna zo začiatku 16. storočia poukazujú na to, že napriek tomu, že tunajší františkáni pôsobili mimo vyspelých centier Uhorska – na vidieku si dokázali vybudovať knižnicu dôležitú pre ich pôsobenie. Dokumentované osudy kníh pred príchodom do kláštora v Solivare prezentujú knižný obchod v Uhorsku a dôležité postavenie uhorských remeselníkov a umelcov (kníhviazačov) v celom reťazci putovania kníh k svojim vlastníkom. Hodnota týchto kníh bola v danej dobe pomerne vysoká, čo dokumentujú údaje z neďalekého Prešova, kde mesto kupovalo knihy aj v hodnote viac ako jeden zlatý. Zánik kláštora predstavoval pre knihy len koniec jednej etapy, keďže knihy sa pravdepodobne stali následne súčasťou v okolí existujúcich šľachtických knižníc. Návratom nasledovníkov sv. Františka do regiónu po sto rokoch sa časť knižnice opäť prinavrátila do rehoľného spoločenstva menších bratov.

Františkánsky konvent Panny Márie v Solivare zanikol niekedy medzi rokmi 1536 – 1537. Príčinou jeho deštrukcie boli zrejme vojenské operácie cisárskych vojsk v regióne Šariša vedené Leonardom Felsom, pri ktorých boli dobyté hrady Veľký Šariš, Kapušany a iné. Zároveň patróni kláštora, rod Pánov zo Solivaru (Sóosovcov), patrili k prívržencom protikráľa Jána Zápoľského a mesto Prešov bolo na strane kráľa Ferdinanda I. Habsburského. Toto však nevysvetľuje, prečo sa bratia do kláštora nevrátili a objekty neopravili. Veď konvent bol zrejme poškodený aj pred tým – možno v roku 1490, kedy do Uhorska vpadli poľské vojská Jána Albrechta. Príčinou zániku kláštora tak zrejme boli aj iné dôvody, o ktorých nateraz nevieme povedať nič konkrétne. Bol to malý počet rehoľných bratov, postupujúca reformácia alebo celková zmena náboženského myslenia, čo v konečnom dôsledku pripravilo bratov o prostriedky na živobytie? Ak poklesli ich príjmy z almužny alebo od patrónov, bratia nemali z čoho žiť, a tak opúšťali svoje kláštory, ako sa to stávalo v mnohých prípadoch. Mohol byť príčinou odchodu bratov prechod Pánov zo Solivaru k reformácii? Dnes už na tieto otázky len ťažko nájdeme odpovede, no faktom zostáva, že konvent nebol obnovený a jeho faktickým nástupcom sa stal františkánsky konvent v Nižnej Šebastovej.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy a edície prameňov:

ASTESANUS. Summa de casibus conscientiae. Venezia : Leonardus Wild, 28. 4. 1480, 2., snk Inc B 57.

BUNYITAY, Vince – RAPAICS, Rajmund – KARÁCSÓNYI, János (eds.). Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából II. (1530 – 1534). Budapest 1904, 567 s.

De THEMESWAR, Pelbartus. Sermones de sanctis. [Augsburg] : [Johann Otmar], [ante 1502], 2, snk Inc B 172.

FEJÉR, Georgius. (ed.). Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus et Civilis, tom. IV/1. Budae 1829, 480 s.

CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). Středověké listy ze Slovenska. Bratislava; Praha 1937, 266 s.

- IVÁNYI, Béla (ed.). Eperjes szabad királyi város levéltár I. (1245 – 1526). Szeged 1931, 234 s.
- IVÁNYI, Béla (ed.). Eperjes szabad királyi város levéltár II. (1245 – 1526). Szeged 1932, 480 s.
- IVÁNYI, Béla. Eperjes város végrendeleti könyve 1474 – 1513. In *Történelmi Tár*, 1909, s. 489-449.
- KERTÉSZ, Balász (ed.). A magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt iratai 1448 – 1526. Budapest 2015, 172 s.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, fondy Diplomatikai Levéltár a Diplomatikai Fényképgyűjtemény (skratka MNL OL DL alebo DF)
- MAJOROSSY, Judit – SZENDE, Katalin (eds.). *Das Pressburger Protocollum Testamentorum 1410 (1427) – 1529 II.* Wien, 2014, 572 s.
- PETRUS, LOMBARDUS. *Sententiarum libri IV cum Sancti Bonaventurae commentariis a Johanne Beckenhub emendatis. Pars III-IV.* Nürnberg 1500, 2., snk Inc B 202.
- VERBŐCI, Štefan. *Tripartitum opus iuris consuetudinarij.* Wien 1517.
- WAGNER, Carolus (ed.). *Diplomatarium comitatus Sarosiensis, quod ex tabulariis et codicibus manuscriptis eruit Carolus Wagner Hungarus zboroviensis bibliothecae universitatis regiae Budensis custod.* Posonii; Cassoviae 1780, 575 s.

Monografie a zborníky ako celok:

- BRTÁŇOVÁ, Erika. *Stredoveká scholastická kázeň : k recepcii latinských sermones v kódexoch slovenskej proveniencie.* Bratislava 2000.
- ČIŽMÁR, Marián. *Dejiny košického arcibiskupstva II : rehoľný život na území Košického arcibiskupstva.* Prešov 2004.
- de CEVINS, Marie-Madeleine. *Les Franciscains observants hongrois de l'expansion à la débâcle (vers 1450-vers 1540) : Bibliotheca seraphico-capuccina 83.* Roma 2008.
- DRAGOUN, Michal a kol. *Knižní kultura českého středověku.* Dolní Břežany 2020.
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku: život, kultúra, spoločnosť.* Bratislava 2017.
- HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Pútnik : Sonda do života stredovekých pútnikov. Kráľ Mikuláš Ujlaki a jeho cesta do Ríma.* Budmerice 2022.
- HUNČAGA, Gabriel – HUŤKA, Miroslav. *Žobravé rehole a stredoveké mestá : Pôsobenie mendikantov v stredovekom urbánnom prostredí.* Ružomberok 2022.
- KARÁCSONYI, János. *Szt. Ferencz rendjék története Magyarországon 1711-ig. II.* Budapest 1924.
- KEINZ, Friedrich. *Zwei alte Ungarische Texte aus einer Handschrift der K. Bayer. Hof- und Staatsbibliothek.* München 1879.
- KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku.* Martin 1979, 556 s.
- KOVÁCS, Béla. *Az Egri Egyházmegye története.* Eger 1987, 205 s.
- KUZMÍK, Jozef. *Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii: Teória a výskum knihovníctva a bibliografie. Výskumy č. 42.* Martin 1989.
- NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal X.* Pest 1863.
- PITÁKOVÁ, Mária – TOMO, Tomáš. *Tlač 16. storočia vo františkánskych knižniciach uložených vo fondoch v Slovenskej národnej knižnici. III. c zväzok.* Martin 2023.
- ROZSONDAI, Marianne. *A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig.* Budapest 2019.
- SAKTOROVÁ, Helena a kol. *Tlač 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej. Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. 1. zv.* Martin 1993.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša.* Košice 1990.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- BALOGA, Martin. Pohľad na knihu zo širšej perspektívy – užitočnosť zahraničných databáz pri výskume knižnej kultúry. In *Knihy – Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry* 2021. Martin 2021, s. 310-319.
- BALOGA, Martin. Prvotlače homiletických diel z kláštora františkánov v Nižnej Šebastovej. In *Náboženské pomery a konfesionalita v odraze knižnej kultúry a prameňoch (osobnosti – udalosti – pamiatky)*. Prešov 2020, s. 11-26.
- BOLDAN Kamil. Einbanddatenbank a její využití při studiu knižních vazeb. In *Bibliotheca antiqua* 21, 2012, s. 201-204.
- DOMENOVÁ, Marcela. Majetkové pomery Prešovčanov na prelome stredoveku a novoveku: sonda do majetkovoprávných písomností In *Annales historici Presovienses*, 2019, roč. 19, č. 1, s. 7-29.
- DOMENOVÁ, Marcela. Potraviny a nápoje – variabilita stravovania a ceny tovarov v stredovekom Prešove. In *Zborník vedeckých prác katedry ekonómie a ekonomiky Anno 2008*. [elektronický zdroj]. Ed. Rastislav Kotulič. Prešov 2008, s. 106-132.
- DOMENOVÁ, Marcela. Prešov. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava 2010, s. 331-353.
- FEDERMAYER, Frederik. Lippayovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej prohabsburskej aristokracie. In FEDERMAYER, Frederik a kol. *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin 2012, s. 29-77.
- GAJDOŠ, J. Vševlad. Františkáni na Slovensku v stredoveku. In *Most* 1977, 1977, roč. 24, č. 4 – 4, s. 133-150.
- HLAVAČKOVÁ, Miriam. Skalica. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikón stredovekých miest Slovenska*. Bratislava 2010, s. 425-435.
- HUŤKA, Miroslav. Príčiny vzniku stredovekých mendikantských kláštorov na Slovensku (Úvod do problematiky). In *Kultúrne dejiny*, 2021, roč. 12, Supplement, s. 31-49.
- IVÁNYI, Béla. Az írás és könyvek Eperjesen a XV-XVI. században. In HERNER, János – MONOK, István (eds.). *A magyar könyvkultúra múltjából*. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Szeged 1983, s. 339-374.
- KERTÉSZ, Balázs. Magyarországon készült 16. századi ferences kézirat a Bajor Állami Könyvtárban. In *Magyar Könyvszemle* 128. 2012, s. 212-233.
- KIRINOVICHOVÁ, Naďa. Františkáni-observanti a ich stavby na území Slovenska v 15. storočí. In *Monument Revue*, 2012, roč. 1, č. 2, s. 2-7.
- KOLLÁNYI, Ferencz. Magyar Ferenczrendiek a 16. század első felében II. In *Századok* 1898, s. 405-419.
- LIČNEROVÁ, Lucia. Knižný obchod a distribučné formy v Európe v inkunábulovom období. In *Studia Bibliographica Posoniensia* 2015. Bratislava 2015, s. 69-86.
- MRVA, Ivan. Politické dejiny Spiša v kontexte strednej Európy. In *Historia Scepusi II*. Bratislava; Kraków 2016, s. 44-271.

Počet slov: 8198

Počet znakov (vrátane medzier): 56 884